

SZENT PATRIK PURGATÓRIUMA

Az írek térítő apostola, Szent Patrik, nehezen boldogult népével. Ezért arra kérte az Istent, tegye e pogányoknak láthatóvá a poklot, purgatóriumot és mennyországot, hogy a vaknál is vakabbak látva lássanak.

Igy nyílt meg az V. században „Szent Patrik purgatóriuma”, egy darab földreszállt túlvilág Európa napnyugatán. A középkorban Európa minden tájáról zarándokoltak ide lovagok, s csakhamar Keleteurópa is elküldte követeit.

Az első magyar lovag, aki útra indult, Nagy Lajos jeles vitéze: Kriszafánfia György („Crissaphan Comes” fia) volt. S alig néhány esztendő múlva egy ismeretlen „Malatesta, Ungarus de Armenio”-ról hallunk hírt. Harmadiknak Tar Lőrinc (Zsigmond király embere) zarándokolt ide 1411-ben; egy angliai latin szöveg és a gyöngyösi ferencrendi kolostor egyik gyűjteményes kéziratában fennmaradt ugyancsak latin szöveg — egyformán tanusítja az eseményt.

„Tar Lőrinc pokolban járása” — Tinódi Lantos Sebestyén lantján pendült dallá és mitosszá.

Amidőn Tinódi lantjának melódiai át- meg átszótték Keleteurópa nagy térségeit: már betöltötte Európa nyugatát Dante nagy százhúrú hárfájának hangja. Ami ott kinyílt égi róza volt — itt elvetett mag. A XVI. század prédikátorai és lantosai hintették szét egy jövődó keleteurópai kultúra magjait, miként Nyugateurópa koraközépkori himnuszköltői és látomásokat író szerzetesei azok, akik a nagy középkor dantei kiteljesedését tették lehetővé. A XX. század magyar újszövetségi váteszei pedig együtt, egymásmellett és egymásban mi mások, mint egy teljes, újjászületett dantei világ?

S ez a világ immár nemcsak görögség, de katolicizmus is; nemcsak Keleteurópa, hanem új középkor is; nem csupán parasztság, kereszténység is. Szent Patrik népének nagy modern szelleme: *Chesterton* is vallja, hogy Európát ahhoz a két forráshoz kell visszavezetni, amely már egyszer nagyvá tette: a kereszténységhez és a parasztsághoz. Ezeket a forrásokat *Chesterton* megtalálta szívében, de vajjon megtalálta-e a történelemben is?

Ugyanis Nyugateurópában ma még nem szokás Keleteurópában kutatni új eszmék után. Keleteurópában azonban régi tradíció a Nyugatra nézés, mely apróléki fiúra száll. — A mi Párizst imádó, paraszt-Apollo Adynknak van egy verse, ahol szűz ormok vándoraként a paraszti életformát keresi Nyugaton.

*„Breton parton sujt majd az álom
S alszunk fehérén és halottan
Tengeres, téli, szürke tájon...“*

*„Jönnek erős, breton legények
S fejkölös, komoly, szűz leányok
S fölzeneg egy bús, istenes ének...“*

A bretonok ugyanazok Franciaország számára, mint az írek Angliának. Az új Európa számára Franciaország és Anglia kihült kráter, „*massa damnata*”, — írtam legutóbb. De most mégis gejzirről hozok hírt, mely századok tőzegmelegét hozza fel két kihült kráter torkán.

A két ősrégi kelta nép, az ír és a breton egy népi katolicizmus példanépei. Az ír katolicizmus oly határozott, hogy Amerikában a katolikusokat egyes helyeken ma is íreknek nevezik. Irish=catholic. A protestantizmusnak pedig sohasem volt talaja Bretagne-ban. Breton=catholique.

A francia paraszt fogalma a köztudatban egyenlő a bretonnal. De a breton legények és leányok ajkán Ady versében „istenes ének” zeng föl: századokon át érlelődött katolikus ideál él bennük, mely a nagy breton apostolok öröke s minden breton lelkét eltölti. Misztikus légkör, kontemplatív hangulat. Mindenütt feszület, katedrális. A grál keresése Bretagne-ban ma is tart és sose marad abba.

A bretonoknál a kereszténység és népiség organikus egység; az íreknél a kereszténység és görögség szintézise nyomul előtérbe. (Görögség és népiség: egyazon életlényeg megközelítése más és más oldalról.) Kereszténység és görögség sehol sem forrt oly szervesen össze, mint Irországban, Európának azon a földjén, ahol sohasem állomásoztak római légiók. Az egyetlen egészséges barbár nép, melynek kolostori műveltsége görög nyelvű: ősrégi kapcsolatai voltak Hispániával, amely viszont a Földközi tenger déli partvidékének műveltségfókuszaival s Konstantinápolyval állt szoros érintkezésben.

A bretonok és Erdély története között pár éve Szekfű szemléjében egy írónk sorshasonlatra utalt. Az ír és magyar történelem közötti egyezéseket századunk elején egy ír szellem: Arthur Griffith fedezte fel. De ne feledkezzünk meg Arany walesi bárdjairól sem...

„Breton parton sujt majd az álom” — mondja Ady verse, s maga a breton lélek az, amely egy ilyen álomsujtotta világban él.

Bretagne Erispoe királya alatt akkora volt, mint hazánk Nagy Lajos idejében. Történetük azonban — miként a mai breton mozgalom vezetője: marquis de l'Estourbillon mondja — a breton-francia unio kimondásával, 1532-ben, megszűnt. De még a francia forradalom is bilingvis volt: a törvények és rendeletek francia és breton nyelven jelentek meg. A francia forradalom ellen sok breton küzdött, hogy visszakapják nemzeti és vallási szabadságukat. A francia forradalomban azon-

ban a „Gloire” nemzete született meg... S mert minden történelmi mult csak az élő jelenben él: minden breton nagyság csak porszem a francia dicsőség fényében.

Ha meghal egy nép, meghal a multja is. Mások bitorolják dús örökét. De a breton nép nem halt meg, az ír még kevésbé. Mikor a breton lelket az álomlét kuckójába üzték, akkor született meg Robespierre országa, miként az ír lélek elfojtásával Cromwell országa. Ám ma ez a mintegy tudatalatti világ hangot ad. Nem azt mondom, hogy az ír bombák el fogják pusztítani Angliát. Csak azt, hogy az ír szellem újjáépíti, regenerálja Angliát. A legéletrevalóbb szellemek Brithonban írek, legyenek bár a legellentétesebb világnézetűek. Shaw és Chesterton. Csupán a leglaposabb gondolkozójuk: Wells angol. — A franciáknál: Proust nagy kezdése után van egy író, aki így beszél: a gyakorlati élet, nevelés, szokás guzsajba fonja éniünk gazdagabb felét, a tudatalatti világunkat. Irjuk le tehát azt, ami a logika, kritika és szokás nyüvétől tiszta percekben villan agyunkon át. Az az író, aki ezt a walesi, ír, skót *kelta* félálom ködvilágot Frankhonban képviseli — furcsa véletlen!? — már nevében is: André Breton.

Ez az álomvilág magyar nevén: *bujdosás*.

Bujdosás, amit Ady bujdosó-versei s a bujdosás apoteóziisa: Kodály Hány Jánosa előtt Széchenyi is egyre emleget. „Míg más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetük megelégedés és jó kedv, mintha már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának; a magyar — kinek egész létét oly sötét titok fedi — vagy nem remél többé semmit, s a multban hiszi örökre eltemetve hirs nevét, vagy az idők folyamátul vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként a messze jövőndőben sejti nemzeti fényét s látja megnyílni egét.”

Az átfutó csillám ma örökös csillag, mely messze jövőndő helyett lelkünkben ragyog. Miként az ír szellem Angliát s a breton Franciaországot, akként hivatott Erdély szelleme egész Keleteurópát megszervezni; Erdély, hol magyar és székely *egy* nyelvet beszél. (A kelta reneszansz legbefelétékintőbb mozgalma elveti az angol nyelvet s kymriül ír.) Ahol a ballada világ az ezerarcú világ legmélyebb tükrözése, hol Dévavára alatt Avar-domb kincse van.

A Duna vonalán állomásoztak római légiók... A latinistának határai vannak, de határaiban birodalmat zár.

Szóval: más a világ Keleteurópában, mint Nyugaton, de a kelta reneszanszot figyelniünk kell. Önön igazságainkra nagy fényt derít.

És mindennél különösebb figyelmet érdemel ennek a kelta szellemnek a leggrandiózusabb, legpozitívabb s legéberebb génusza:

Gilbert Keith Chesterton.

Az ő hitében a kereszténység öröm és egészség, orvosság egy beteg és gyászos világnak. Vannak akik paradox és

mi több: humorisztikus szellemnek tartják. Én pedig azt hiszem: minden egészséges lélek csak ilyen lehet. Ha túlzás, akkor az életörömében van a mértéken túli. De a mi életünk Isten legnagyobb adománya, s vajjon lehet-e ezt mértéken felül köszönni? Úgy érzem: itt minden korlát rút hálátlanság, kifogyhatatlan az öröm s határtalan az ujjongás.

Azoknak a lovagoknak, akik a középkorban Szent Patrik purgatóriumába szálltak le, nehéz lehetett a szívük. De ha ez így volt, bizonyos az is, hogy könnyű szívvel jöttek ki belőle. Chesterton géniusza ezt a megváltó könnyűséget nyújtja: az ólomsúlyú léleknek felszabadító szárnyalást.

Am ha az ír Chestertont a világ túl humorosnak érzi, nem csoda, hogy egy másik kelta népcsoportot, a skótot, inkább ismeri hülye viccekben, mint csodálatos balladáiban. Pedig a székelly balladák mélységével csak a skót balladák mérhetők össze. Mikor azonban a székelly ballada-világot művészetébe építő Bartókot és Kodályt ünnepli Anglia, talán nem túlzás állítani, hogy ebben az ünneplésben a két testvér ballada-világ amul egymásra.

*

A következő két cím két chestertoni alapgondolaton épül. Az egyik Chesterton Szent Ferenc könyve „Krisztus tükre” című fejezetének alapgondolatára épült, a másik Szent Tamás könyvének a manichaeusokról szóló részletével rokon.

Mindkettő hódolat Chesterton géniuszának, két „kápónavirág” a sírjára, Európa keleti gyepűjéről.

Krisztus tükre

Amikor Magyarországon Temesvári Pelbárt prédikál, Európában még életteli zengéssel zengnek Dante százhúrú hárfájának harmóniái. A magyar prédikátor kor preludiuma Dante muzsikájával konzonánsan hangzik: Dante szellemét Assisi Szent Ferenc lelke büvöli, a szentferencrendi Temesvári Pelbártból pedig Szent Ferenc lelke szól.

A Dante élete körüli századok a ferences eszményben sugárzanak, az Európa-szerte diadalra jutott misztikát a ferencesek oldják a magyarság lelki kincsévé. A magyar prédikátor kor alfája Temesvári Pelbárt, — kezdet, mely egyúttal alap is.

A magyar kultúra fiatal európai hajtását a ferences eszme oltja be. Elmondhatjuk: az ószövetségi magyarság magvetése Dante sírjára hullt.

Dante nagy festő társának, Giottónak szellemét is: Assisi Szent Ferenc lelke itatta át. Művészete Assisiban, Szent Ferenc sirtemplomában bontakozott ki, ahol a Szent Ferenc legenda képeit, a Szent Ferenc-rend három fogadalmát s Szent Ferenc megdicsőülését festette meg.

Dante a Színjáték paradicsomában idézi a Perugia alatt húzódo lejtőt, melynek, hol némileg megenyhül meredeke, egy nap jött e világra, egy nap, minőt a Ganges partja nem szül:

„Pero chi d'esso loco fa parole,
Non dica Ascesi, che direbbe corto,
Ma Oriente, se proprio dir vuole.“

(Azért, ki e helyről beszélni vágyna,
ne mondja *Ascesi* — felmenet —, mert nem igazság,
mert *Napkelet* név illik ily csodákra.)

A „Rite expiatis” kezdetű enciklika mondja, hogy egyetlen szent sincs, aki oly élénken tükrözné vissza Krisztus vonásait, mint Assisi Szent Ferenc.

A „Fioretti di Sancto Francesco” első fejezetében is ezt olvassuk: „Mindenekelőtt tudni méltó, hogy a dicsőséges Szent Ferenc mester, életének valahány cselekvésében Krisztushoz volt hasonlatos.”

Jeruzsálemtől kétezer év messzeségébe estünk, de Umbria hátszáz éves távlata úgytetszik: kinyújtott kezünkkel elérhető. Egy vallási tradíció aranyhidjának legfőbb tartóoszlopa Umbria virágos mezejéről nőtt az ég felé. — Egy koporsó, melyet Palesztinában zártak le: ezer év múltán Umbriában nyílt fel, — bizonyosság, hogy az Egyház a tradíció kulcsainak őrizője. Szent Ferenc testén kiverődött a szent stigma, Krisztus öt sebe, — bizonyosság, hogy a jobbra-balra leváló s alámerülő gnózisok között az igaz hit tisztán halad előre a történelemben s az Egyház szent *Grál*-ként viszi tova titkait az Időben.

Természetes azonban, hogy Szent Ferenc nem új Krisztus. Ha Szent Tamás megmentett bennünket a görögségtől, épp azal, hogy a görögséget szigorúan csak alapnak vette, — Szent Ferenc természet-románca a buddhizmustól ment meg, szóval a lélekvándorlástól is. Szent Ferenc még új vallásalapító sem, épp ellenkezőleg: mérhetetlenül elmélyít egy évezredes hitet: a kereszténységet. Szent Ferenc úgy viszonylik Krisztushoz, mint alkotás az alkotóhoz, mint hold a naphoz, de a holdba beletekinthetünk, szemünk könnyen elviseli.

Szent Ferenc jötte azonban egy nagy változásra is utal. A középkor nagy vezeklés volt, de nemcsak az embertermészet, hanem a természet ellen is. A pogányság ugyanis a természetet is bemocskolta s Assisi Szent Ferenc megjelenése épp egy hosszú bűnbánatnak, egy történeti és emberi tisztulási folyamatnak a végét jelentette: „A víz megszűnt ugyanaz a víz lenni, amelybe a rabszolgák holttestét hajították, hogy a halak tápláléka legyen. A tűz megszűnt az a tűz lenni, amelyen át a gyermekek Molochhoz jutottak. A virágillat sem emlékeztet többé Priapus kertjének virágfüzéire...”

A természet felszabadult az évszázados tisztulási folyamat alól és új, csodálatos értelemben pompázott. Ennek a nagy felszabadulásnak volt mennyei követe a Poverello, aki így énekelt e csodáról az Istennek: „Dicsértessél, én Uram, dicsérjenek minden teremtményeid, kiváltképen testvérurunk a Nap, ki a napokat számunkra megvilágítja... Dicsérjenek, én Uram, Hold asszonytestvérünk s a csillagok, melyeket az égben drága

szépnek alkottál... Dicsérjen, én Uram, testvérhugunk a víz, mely dolgos és alázatos, drága és tiszta szűz... Dicsérjen, én Uram, testvérbátyánk a tűz, mely nevedben megvilágítja az éjszakát... Dicsérjen, én Uram, mi asszonytestvérünk az anyaföld, mely fenntart és kormányoz és sokféle gyümölcsöt, színes virágokat és füveket terem..."

S mikor Szent Ferenc a madárkáknek prédikált, azok egyre nyitogatták csőreiket, terjesztgették szárnyaikat s földig hajoltak előtte. Az egész természet így bókolt Szent Ferenc előtt; a Farkas bátyja és Bárány huga mellé símolt, Nap testvére, Víz nővere, Föld anyja: mind felé mosolygott, a virágok kelyhüket fordították felé. A kozmikus világ elevenedett meg körülötte. S a lelkétől átforrósodott lélekmilliók előtt a holt természet testvérré vált. — A kereszténység legnagyobb szellemei támadtak a nyomában: *Giotto*, kinek sírfelirata: „Ille ego sum, per quem natura extincta revixit” (Én vagyok a holt természet újraélesztője); *Dante*, kit a ferencések barna öltönyében fektettek a sírba; a zene fejedelme („Musicae Princeps”): *Palestrina*.

Szent Ferenc az érzelmi világ lánglelkű szentje. Csodálatos egyéniségét leginkább Szent Tamás lenyűgöző eszme-dómjai mellett lehet lemérni. Egyszerűség a fenség sziluettjében...

A mai világ barbár és duhajos. Mindennél fontosabb élvezetni Szent Tamás áhítatosan tiszta dóm-világába. De vajjon lehet-e az érzelmi élet előzetes ciklon-járása nélkül ide jutni? A Summák csarnokába való belépés előtt a világnak el kell mondania Szent Ferenc naphimnuszát!

A jeges, merev fogalmak alvadt életet jelentenek. A ferenceslelkű Prohászka írja azokról, akik a Pilis erdőiben hétszáz év előtt jártak: „Lelkiviláguk olyan volt, mint az erdő, telve valósággal s titokzatossággal. Nekik nem theóriák kellettek, hanem a valóság, még pedig a legszebb kiadásban, mint szép, tiszta élet s mint tüzes szeretet. Az ő szemükben a filozófia csak olyan szürke felhő volt, mely azért van az égen, hogy termékenyítő valóságot, esőt hozzon. Az a felhő is, bármily bodros s pompás, s bármily tündérpalástot borítson rá a leáldozó nap, csakis az akcióért, a tettért van. A legnagyobb tett pedig a szeretet... Nem theológiai szisztémákkal, hanem ezzel a gesztussal akarták az Istent s a valóságot átkarolni. Szomjasak voltak az Istenség csókjára s a csókot fogadni s viszonzni akarták. De a csókhöz szerintük két ajk kell. A léleknek két ajka van; az egyik az értelem, a másik az érzelem; aki tehát a nagy valóságot s a végtelen Istent bírni, élvezni s megcsókolni akarja, annak azt mindkét ajakkal kell megtennie.”

„Az okoskodás tövisbozótban akad meg” — írja Prohászka —; „a tűz, mely ég és világít, irracionális, a szeretet az.”

Szent Ferenc égő szeretetében az Ige nem lett újra testté, de ezer éve a föld és ég nem volt egymáshoz oly közel, mint ekkor... Kétezer éve a föld és menny csókjából Krisztus fakadt a világra, az Ember. Szent Ferencben csak viharosan kö-

zeledett egymáshoz a két száj, a négy ajk... de szétválva, mielőtt összeértek volna: a Történelem fakad fel utánuk.

Szent Ferencben — Prohászka szavai szerint — Krisztus Urunk földön elszórt szeretetének szikrái álltak össze és gyúltak lángra. S ez a láng ide: Keleteurópára tükrözi az evangélium összegyűjtött sugarainak hevét. Keleteurópa népi tömegeit egyedül ennek a szentnek — a nép szentjének — szelleme tudta megmozgatni. Hunyadi diadalmas harcaiban a ferences lélek lobog, s a szerencsétlen végű Dózsa-forradalom mélyén is kezdekben tiszta ferences eszmék éltek.

A ferences hit keresztes lelkülete emeli Keleteurópa Rómáját: Budát az evangéliumi küldetés missziójának magasságába. S Délkelet-Európa népei előtt glóriás fényben ragyog a szinte elérhetetlen ideál: a „fehér” Buda.

Atlasz és Prometheusz

Az ázsiai szellem kaoszába a kereszténység előképeként harmóniát teremtő hellén-római világ határai: nyugaton a Gibraltár, keleten a Kaukázus volt. E két végbástyára a két lázadó titán-testvért állították oda: nyugaton Atlasz vállaira rakták az új világ égtartó oszlopait, keleten pedig az ázsiai szellem elriasztására a Kaukázushoz láncolták Prometheuszt.

Amikor pedig a diadalmasan kibontakozó keresztény világ Rómát avatja a világ centrumává: az ősi keleti tanok s eretnek hitek e két végbástya ledöntésére törnek, hogy alapjaiban, sarkaiban forgassák ki a keresztény világot s döntsék meg Róma hatalmát.

Ismernünk kell azonban, hogy mi e keleti tanok lényege a keresztény tannal szemben. — Fejlődésmenetük csomópontja a magát visszatért Krisztusnak hirdető s Zarathusztra vallásának követői által keresztrefeszített *Mani*: belé torkollanak a régi formák s belőle indulnak ki az újak. A *manichaeus* filozófiának pedig minden alakja megőrizte azt az alapfelfogást, hogy a természet rossz, vagy legalább is a rossz a természetben gyökerezik, tehát megvannak a jogai a természetben. A manichaeus eszme néha dualizmusként lépett föl, amely a rosszat a jó egyenrangú társává teszi, máskor azt vallotta, hogy az anyagi világot démonok hozták létre s ha vannak is jó szellemek, ezeknek csak a szellemvilággal van kapcsolatuk. Az igaz hit szerint azonban nincsenek rossz dolgok, a dolgokat csak rosszul is fel lehet használni. A rossz nem önmagától fogva létező, hanem bukott angyal, a test és lélek pedig szoros egység: a halhatatlan lélek a test föltámadásában örök. Az igaz hit: teremtő optimizmus, mely örök keresztes háborút visel a pesszimizmus élettágadásával szemben. Nap, melynek sugarai legyőzik a föld egészségtelen nyirkát.

Már a kereszténység első századaiban is: a simoniánusok, bazilidiánusok, karpokratiánusok... mind-mind a varázslás, lélekvándorlás, sperma-kultusz keleti tanait viszik a keresz-

tény tanok közé. Az első nagyobb gnosztikus mozgalmakban a keleti lélek ölti magára a krisztusi köpenyt. A kígyóimádó ophiták, a nudista adamidák, a kabbalista valentiniánusok s ezer és ezer gnózis kaoszából kibontakozó hatalmas eretnek mozgalom az ariánusok hite, melynek lényege az Isten és a földi világ ellentétének megváltoztathatatlan diszharmóniája. Ezzel a hittel Niceában számolt le a katolikus vallás, Szent Athanáz krédójában. — Az egyidőre visszahúzódó eretnek tanok Marcionban, az V. evangelistában folytatódnak, kinek tanításait *Mani* vette át és terjesztette tovább. A manichaeizmus Afrikában és Kisázsziában egyaránt terjedt. Afrikában a priscillianusok mozgalmában élt tovább, akik spanyol földön át délfrancia területre hurcolták be s ezzel Európa nyugatán a katharok mozgalmának vetették el a magvait; a keleti manichaeizmus az archontikusok szektájából fakadó kaukázusi eretnekek: a paulikiánusok révén fejlődik tovább. Utóbbiak a bizanci császárok ellen zúduló arab és török támadások állandó segítői és előkészítői, ezért a császárok nyugatra dobták át őket. Már a VIII. században Thrákiába szigetelték egy részüket, egy nagy áttelepítésről a X. században is hírt hallunk, nagyarányú elterjedésük még a XII. században is állandó gondot okoz Konstantinápolynak. — Így került be az ázsiai eretnekség Európa keleti és nyugati vérkeringésébe. És csak természetes, hogy a keleti és nyugati testvérek nemsokára egymás kezét keresték... A keleti katharok: a bogumilok s a nyugatiak: az albigensek között hamar létre jön a kapcsolat. S nyugat katharjai reménykedő pillantással lesik a keleti katharok fészkeiből: Boszniából az új idők pirkadását, hol Nikétás, az összes eretnekek pápája él.

Szent Bernát nagy harcokban győzi le a provánszi eretnekek mozgalmát. A menekülők Németország, Csehország és Magyarország felé veszik útjukat. Az Anglia szigeti fekvése miatt függetlenül fejlődő Wicliff-mozgalom hívei is szétszóródnak s vetésük nyomán cseh földön Husz alapítja meg új hitét. Híveinek egy csoportja később felveszi a kapcsolatot a boszniai bogumilokkal s az ősi katolikus magyarságot északról a husziták, délről a bogumilok fogják diótörőbe. S amint korábban, a nyugati harcok során, a délfrancia eretnekek az arabokkal szövetkeznek — a bogumil nemzetség is: mohamedán hitre térve, a török óriás árnyékába húzódik.

Politikai síkon Hunyadi János és a reneszansz stílű, de barokk ösztönű Mátyás diadalmasan állja a szorítást. A vallás síkján a ferences lélek dobog, nagy fényben hirdetve Buda mitozsát. Még Dózsa kereszteseit is ferencrendi szerzetesek lelkesítik és toborozzák a pogányok elleni harcra. De a nagy szándékok hirtelen összeroppannak, a kereszties magyarság után a szittya magyarság is elvérzik Mohácsnál. A törökök nyomát a templomok szentképeinek kiharcolt, kiszúrt szeme jelzi — a huszitákét a görök templomablakok kerekre falazott csücske... Vörös a láthatár s köröskörül kerye száll, mely végleg betemeti a nagy mult nagy hitét — s nemsokára senki

sem emlékszik többé reá. Azonban egy ideig még javában harsog a prédikátorok szava: Istent és Sorsot kutatva...

Mára a Kaukázus lelancolt titánja: Prometheusz letépte láncait és... Párizs reménykedő pillantással lesi Moszkvából az új idők hajnalhasadását. És nyugaton — 1936! — Atlasz vállán is reng az ég s a keleti titántestvér kinyújtotta Atlasz felé biztató kezét.

A mai németség harci szellemének Nietzsche teremtette meg ideológiai fundamentumát. A Rosenberg-mitosz felkelő napját Nietzsche csillaga előzi. A „Wille zur Macht” írójának költői formában összefoglalt filozófikus műve: *Also sprach Zarathustra*, melyben az iráni harci próféta hangján keresztül hirdeti meg filozófiáját.

Manit annakidején Zarathusztra hívei feszítették kereszt-re. A történelemben érkező Antikrisztus manichaeusokat ismét Zarathusztra szelleme feszíti keresztre — a történelemben. — A nyugati titán kezét a keleti testvér kiejti kezéből, az új világ égtartó oszlopai Atlasz vállára nehezdednek vissza: megszületik Hispánia.

A falangista Spanyol Birodalom legújabb történelem Európa új történetében. Nem tudni, Itália új reneszansza s Germánia új reformációja után egy új középkort valósít-e meg, de bár csak megvalósítaná a legkevesebbet, de minden „keresztény történelem” sine qua non-ját: a „katakomba kereszténység” új történelemben lépését; az új pogányságok és eretnekségek között egy athanázi krédó evangéliumi tűzében: egy új Niceát; a föld egészségtelen nyírka fölé tűző Napot...

Ha Európa két sarka: a Gibraltár és Kaukázus ma már nem is jelenti a világ határait, ma is olyan pólusok, melyek körül a világ sorsa fordul. A nyugati végeken diadalmasan leng a kereszt zászló: keleten azonban a mongolság az úr. „Nem hisszük az Istentől teremtett világot, nem hiszünk a Creator Terraeben” — vallják a manichaeizmus nagy történelmi kitalálói: a Kaukázus vidékéről származó Sztalin birodalmának népei.

A nagy világtörténelmi kérdések mindig mélyen vallási kérdések is, minden politika mélyén — ha igazán világot mozgató politika — a hit évezredek problémái húzódnak. Atlasz és Prometheusz örök lázadásának leghatalmasabb történelmi epochája újra felszínre vetette azokat a mélybe szorult, de most vulkánként kirobbanó teremtő erőket, melyek a birodalom, faj és hit magasabbrendűségében teremtették meg azt a világot, amelyet „Európá”-nak nevezünk.

A rokon mélységek a vulkánal együtt mozdulnak: miként a Spanyolhon felől érkező tengerrengés a kelta szellemben hullámszik tovább s Nyugateurópa oly ősi katolikus népét, mint az ír őrtállásra int — az orosz rejtély, ahol a Magna Hungaria egy birodalmi, népi és vallási álomnál több, a mi végvári népünk lelkében mozdítja fel a birodalmi, népi és vallási teremtő erők történelmi szándékait.

De hol van minálunk a galileai halászsok világa? S hol

a niceai tett? Avagy a roppant világerők mérkőzésében a keresztény magyar küldetés végleg a katakombákba szorul? Végleg kiégett a kereszties lélek a Duna-Tisza tájon?

A remény szikrája még ég a hamu alatt. Miként Prohászka mondja: „várja a nagy idők alágyujtását!” — S egy nép, amely a legnagyobb géniuszainak hitéről lemond, amely a géniuszai révén szívében foganó ideálokról megfélemedezik: az öngyilkosságnak a gyilkosságnál is súlyosabb bűnét követi el.

A legnagyobb magyar tettek egyike ma: az önmagunk mélységeibe szállás, mérhetetlen lelki kincseink összefogása újszövetségi történetünkhöz. Úgy is mondhatnók: leszállás Szent Patrik purgatóriumába.

S én most idézem nyugat számunkra szinte hiperbóreusi végeiről az ír Chesterton szavát, mely szüntelenül zengve az időben, hozzánk — Avar-domb kincsenek őrzőihöz — elsősorban szól: „Hirdesetek Keresztes Háborút!”

Új középkor

Ma: krízisben élünk. A Kaukázus leláncolt titánja letépte láncait és segítő kezét titántestvére: Atlasz felé nyújtotta. Európa megingott, sarkai kifordultak. Nagy viharok szelei fújtak keresztül Európán s lefújták a pernyét a betemetett ősi alapokról.

Ezen az ősi alapokon születik ma ujjá minden nép, ezért ma minden mult mindennél jelenvalóbb a népek életében. Szétszállt a pernye a mi nagy multunkról is: a századokba temetett Buda-mitosz egyre tisztábban tündököl. Ideája ott dereng a ma nagy magyar sorsérzőinek szeme előtt; ott húzódik írásaik soraiban. A hajdan kiszúrt szemek újra látókká lettek, a lélek befalazott csúcsívei újra felszakadtak. A Buda-ideát talán egyik sem látta teljes hatalmában, de mindegyik látott belőle valami fontosat — s jelentette.

A XX. század magyar váteszei nem csupán *per* „Európához szólnak” — a középkor dantei, giottói, palestrinai világnak első méltó örökösei és kiteljesítői. Dante: Szent Ferenc szellemétől búvölt — a magyarság mai nagy szellemei valami módon: vagy a misztikus vagy kozmikus életérzés, vagy a dantei mélységek és fölségek távlataiban Dante méreteihez nőnek.

A magyar géniusz ma különösen nem maradt adósa népének. Szellemei a mult századok nagy romantikus szellemeinek is természetes örökösei, de a Dante sírjára borult ferences-prédikátori lélekkel találva meg a mély vallási kapcsolatokat: szellemük klasszikussá izzott s dantei szintre emelkedett.

A ma nagy magyar váteszeit dantei mértékkel mérjük; nagyságuk és lélekrokonságuk mellett feljogosít erre egy magyar gyökér a XVI. századból, ama Tar Lőrinc pokolban já-rása ...

Az új magyar génuszok dantei világán át pedig szabad az út az új középkor roppant lélekhorizontja felé.

*

A görög életforma és szellem szintézise a keresztény lélekkel és metafizikummal az új középkor világát szakítja fel. Balkán, illetve a Keleteurópává szétterjedt mélygörögség az ígéretföld, ahol Assisi Szent Ferenc természetkiengesztelése egy eddigénél kozmikusabb mélygörögséget szabadít fel a keresztény világ számára, mely korlátokat feszítő dinamizmusaiban szinte egy dionyszosi életmámmal rokon. A Föld = alap; nem menny és nem csúcsív. De az Ég alatt, mit vázoltam: ez a Föld...

A régi középkor pedig nem jön vissza, a történelem nem ismételi. Csakis olyan kor jöhet, amelyben az egyetemes európai mult él: a középkor mellett a reneszansz és felvilágosodás nagy vívmányai is. A határtalan anyagi előretörés s a történelem és természettudomány nagy megtapasztalásai után a középkor eszményei csak jóval magasabb síkon képzelhetők el. Ezeket az ideálokat a nagy történelmi és emberi megtapasztalások olyan magas síkra feszítik, ahol immár immunisok azokkal a romboló erőkkel szemben, melyek hajdan szétoldották és rombadöntötték. E megtapasztalások után ezek az eszmények csakis kifinomultabb és elmélyültebb formában jelentkezhetnek s léphetnek a történelembe.

A középkor bűneit senki sem kívánja vissza, viszont az új világ eddigi irányában olyan új „középkor” felé tart, mely csak és kizárólag ezeket a bűnöket támasztja fel. A barbár kort visszaszorítani nem lehet, de megneemesíteni — igen. A középkor roppant távlatú kor, nagyok a bűnei, de nagyok az erényei is; tarka élet sűrű-forog benne. Ma: a középkori nagy bűnök kísértetjárásában időszerű a középkori erények valószínűsítése, mert nélkülük a világ nem siralomvölgyggyé, de pokollá válik.

Ma — krízisben élünk. A történelem kritikus éjidejéről egy modern orosz szellem — Berdjajev — beszél: „Az éjszaka metafizikaibb, ontológiaibb, mint a nappal. A napfény meg-aranyozó fátyla sem a természetben, sem a történelemben nem örökéletű; csakhamar eltűnik, nincs benne semmi mélység... Az éj épp oly szép és isteni, mint a nappal, éjjel fényesen ragyognak a csillagok, az éjjel olyan kinyilatkoztatásokat hoz, amilyeneket a nappal nem ismer...”

Berdjajev a ma krízisét látja, ugyanekkor azonban az ír Chesterton a keresztény utópia álmodója, a holnap fénylő városa: Új-Jeruzsálem felé tekint.

A mai nagy magyar génuszok közül, kiket Dantéhez mérünk, sokan még itt élnek közöttünk, ketten azonban — *Prohászka és Ady* — már Dante szeráfi útjait rójják; esontjaik ígéreteként fekszenek a földben.